

Gezi Yazılarında Türk, Doğu ve İslam İmgesi

Turkish, Eastern, and Islamic Image in Travelogues

Onur Bilge Kula*

öz

Bu yazıda farklı yüzyıllarda yazılmış ve Türk-Doğu-İslam imgesini biçimlendiren üç gezi yazısını inceledim. Bunlardan ilki Birinci Haçlı Seferi günlüğü olarak da nitelendirilen Keşiş Peter'in 'Kudüs'ün Tarihi' adlı gezi yazısıdır. Türklerle Batılı Hıristiyanların, İznik'ten Hatay'a değin Anadolu topraklarındaki ilk toplu karşılaşmalarını betimleyen bu gezi yazısı aynı zamanda bir günce niteliği taşır. Kilise aracılığıyla da yaygınlaştırıldığı için, Türk, Doğu ve İslam imgelerinin olumsuzlaştırılmasına kalıcı etki yapmıştır.

İkincisi Hans Schiltberger'in 'Tutsak Düşmesinin ve Geri Dönüşünün Mucizevi Öyküsü' adını taşıyan gezi yazısıdır. Bu Bavyeralı tutsak otuz iki yıl süren tutsaklığı sırasında edindiği izlenim ve özel deneyimlerini anlatmak suretiyle, Batı'da özellikle de Almanca konuşulan ülkelerde Türk, Doğu ve İslam imgesini kalıcı biçimde etkilemiştir. Bu ilk iki gezi yazısı, yazarların durumları ve amaçları nedeniyle, büyük ölçüde olumsuz bir Türk imgesinin belgeleri olarak değerlendirilebilir.

Üçüncüsüyse, Puşkin'in 'Erzurum Yolcuğu'dur. Bunlardan ilk ikisi, Batı'nın Küçük Asya'da, bir başka deyişle, Anadolu'da, yerleşmeye başlayan ve Asyalı/Doğulu olarak ulamlanan Türklere bakışını önemli ölçüde etkileyen, temsili düzeyi yüksek gezi yazısıdır. Puşkin'in anılan gezi yazısı, Batı'nın Türk ve Doğu imgesinden esinlenmekle birlikte, Türkiye-Rusya ilişkilerinin de konulaştırın seçkin bir yazının özgün betimlemesidir.

Anahtar sözcükler: Keşiş Robert, Haçlı Seferleri, Schiltberger, Aleksander Puşkin, Türk, İslam, Doğu, Asya

ABSTRACT

In this article, I examined three travelogues written in different centuries and shaped the Turkish-Eastern-Islamic image. The first of these is Peter the Monk's travelogue "The History of Jerusalem", which is also categorized as the diary of the first crusade. This travelogue depicting the first mass encounters of Turks and Western Christians on Anatolian soil from Nicaea to Antioch is also a diary. As the travelogue was popularized by the church, it made a lasting "contribution" to the negation of Turkish, Eastern, and Islamic images.

The second is Hans Schiltberger's travelogue entitled *Ein wunderbarliche unnd kurtzweilige Histori, wie Schildtberger von den Türcken gefangen, unnd wider heykommen*. By describing the impression and subjective experiences that this Bavarian prisoner acquired during his thirty-two years of captivity, he permanently influenced the image of Turkey, the East, and Islam in the West, especially in German-speaking countries. These two travelogues can be

*Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID: O.B.K. 0000-0003-1144-2851

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Onur Bilge Kula,
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye
E-posta/E-mail: obkula@hacettepe.edu.tr

Başvuru/Submitted: 23.05.2020

Kabul/Accepted: 27.12.2020

Atıf/Citation:

Kula, Onur Bilge. "Gezi Yazılarında Türk, Doğu ve İslam İmgesi." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 73 (2021): 25-52.
<https://doi.org/10.26650/iutd.741772>

considered as documents of a largely negative Turkish image due to the situations and purposes of the authors. The third is Pushkin's journey to Erzurum. The first two of these journeys are articles with a high level of representation, which significantly affect the view of the west of the Turks who as Asian/Eastern people began to settle in Asia Minor, in other words, Anatolia. Pushkin's travelogue is inspired by the Turkish and Eastern image of the West, but at the same time it is an original depiction of a distinguished writer who discusses Turkey-Russia relations.

Keywords: Robert the Monk, Crusades, Schiltberger, Aleksander Pushkin, Turkish, Islam, East, Asia

Extended Abstract

This essay examines the views about Turks, the East and Islam of three different travelers who had different backgrounds and travel aims. It will be possible to exhibit the relationship between their understanding as well as interpretation of the East and their aim of travel, thus similarities and differences of and its impact on the formation of their views.

Robert the Monk's Latin rendition of a travelogue by an anonymous soldier entitled 'The History of Jerusalem' was completed in the early twelfth century. This important historical-literary document of Western Orientalism and its opposite Turkish image, has since been translated several times into many languages, including the German translation of 1502, reprinted by Barbara Haupt in 1972, which I have used in this article.

Robert the Monk suggests that Christians living in Anatolia and the Holy Land were killed, imprisoned, or forcibly Islamized by 'unbelievers,' meaning Turks. Stating that the first encounter of the Turks with the Crusader army took place near Nicaea, Robert calls the surrender of the Crusader commander Prince Raynardus to the Turks as 'Being Southerner'. Thus, he describes the South as a symbol of cowardice, resistlessness, compliance, unprincipledness, and the North as a symbol of militancy, fearlessness, and non-submissiveness. In this context, like the Asia-Europe and East-West dilemma, the North-South contrast becomes important in terms of Orientalism and the Turkish image.

From Robert's account, it becomes clear that the Crusaders participated in the campaign not only to achieve a sacred goal, but to become personally rich. As he describes it, the Crusaders rob the dead bodies of their enemies, and words were not enough describing the amount of gold and silver they find. Robert describes in detail Tarsus and Antioch where the founding churches of Christianity are located and where the Turks were defeated. He tells how the Christians who defeated the Turks in these cities seized great spoils. After the murder of a crusader commander in Antioch and the defeat of the Crusaders by the Turks, a knight named Wido tells God: 'Almighty God, where is your power? If you are omnipotent, why did you stand by? such events happen; how did you allow such a disaster? Why did you become a laughingstock of the Turks?' These words can be characterized as an indication of

the conditioning of the church. Following Hegel, who said that the Crusades caused the West to break away from the East forever, it can be said that although the Crusades encouraged all kinds of devout Christian religiosity, they also set the stage for the temporariness of thought in Europe.

‘The History of Jerusalem’ describes almost entirely the conflicts between the Turks and the Crusader army and their consequences. It is full of the many characterizations that shaped the Turkish image that settled in Europe over the centuries. These are negative image-forming characterizations such as ‘brutal’, ‘treacherous’, ‘wild’, ‘coward’, and ‘barbarian.’ Because of its dissemination by the church, this book made significant contributions to the dissemination of the negative Turkish image throughout Europe.

Johan Schiltberger, the first German prisoner to remain as a prisoner for an extended period among the Turks and the Mongols, describes extensively their styles, daily life, and traditions. Dozens of editions of Schiltberger’s travelogue were published in various places. The first edition was published in 1460. One of them, entitled ‘Chronicles and Descriptions About Turkey,’ was published in Nuremberg in 1530 with a preface by Martin Luther. Luther’s preface thoroughly increased the influence of the travelogue. The edition of 1550 is entitled ‘The Miraculous and Brief History of Schiltberger, from Munich in Bavaria, Being Captured by the Turks, taken to the Land of Unbelievers and Returned to His Homeland’ (Ein wunderbarliche unnd kürztweilige Histori, wie Schildtberger, einer auß der Stat München in Bayern, von den Türcken gefangen, in die Heydenschaftt gefüret unnd wider heymkommen). I have used the edition of this travelogue published in Ulm in 1476.

Schiltberger was a prisoner between 1394 and 1427. A section of his work titled ‘What did the Turkish Sultan do, how did he treat the prisoners, how did he kill them?’ describes the behavior of the Turks against prisoners. After being brought to Anatolia, Schiltberger served the Sultan for twelve years.

Having fallen captive to the Mongols, Schiltberger learned about the Caucasian countries, Iran, and Armenia. He describes the differences of the beliefs of Armenians and Jews from Western Christianity and the original aspects of Islam in detail. By his assessments of the actions of Timur and his army, he gives shape to the Eastern or Asian image of Europe, hence the Orientalist knowledge. According to Schiltberger, for three days Timur had severed heads collected in Syria and created towers from them. These and similar narratives exemplified the cruelty of eastern despotism, and are instrumentalized case by case when it serves the situation and purpose which turns out to be one of the main pillars of Orientalism.

Alexander Pushkin travelled to Erzurum during the Ottoman-Russian war in June-July 1829. A contemporary of Byron and Goethe, who were both active and determined

philhellenists, Pushkin explained that the Russians did not participate in the war to talk about their triumphs. His travelogue is a document of Pushkin's identification with Europe. Pushkin puts forward a 'normal Western attitude' against what he called the 'high flown Eastern attitude'. Although he always distinguishes between Asia and Europe or East and West, he nevertheless also criticizes his own prejudices. According to Pushkin, who treats Georgians and Armenians with a positive emphasis, the Turks are uncouth, ignorant, and rude. He also understood that the Russians tried to instrumentalize the Ottoman Armenians in the 1800s to achieve their own goals.

Just like the medieval travelogue, Pushkin states that the Turks 'behead' their enemies. The image of the beheading Turk is a constantly recurring feature in early travel writings about the East. This image was perpetuated throughout Europe through the first newspapers called 'New news' published between 1500 and 1600.

Pushkin, in the 'Erzurum Gates' section, explains the situation of the defeated and imprisoned Turkish troops with his own words: 'This much was unbearable!' According to the writer, there is a deep expression of calmness and majesty on the 'beautiful face' of a Turkish Pasha who was captured by the Cossacks in the Russian army. These narratives can be regarded as an indicator of Pushkin's humanistic and impartial attitude.

According to Pushkin, the basic characteristics of the East and Asia are poverty and primitiveness. Like most Western travelers and writers, Pushkin, was very curious about the harem. Visiting the harem of the Turkish commander in Erzurum, he states that seeing and experiencing the harem is the subject of a true Eastern novel. Also, here a son had his father beheaded. This, he suggests, is the true East. As can be seen, images of hitting the neck or cutting the head are also constantly repeated by Pushkin.

I. Keşiş Robert: *Kudüs'ün Tarihi*

Avrupalılar ile Türklerin İlk Kitlese Karşılaşmaları ve Türk İmgesinin Oluşumu

Robertus Monachus (Keşiş Robert) *Historia Hierosolymitana* (Kudüs'ün Tarihi) adlı gezi yazısında Bizans İmparatoru I. Alexos Komnenos'un Flandre Kont'u Robert'e yazdığı 'Epistula Alexii I. Komneni imperatoris ad Robertum I comitem Flandrensem (1088)' adlı mektuba yer verir. Bu mektup, Batı'da uç vermeye başlayan Doğu'ya sefer, bir başka deyişle, Haçlı Seferi düşüncesini etkinleştirmiştir. Bizans İmparatoru, bu mektupta Avrupalı Hıristiyanları Bizans'a yardıma çağırır. Heinrich Hagenmeyer *Haçlı Seferi Mektupları*¹ adlı kitabında bu mektubun Latince özgün metnine yer vermiştir. Mektupta yer alan Türklerle ilişkin olumsuz öne-sürümler ve anlatımlar, Hıristiyan dünyasında büyük yankı uyandırır.

Birinci Haçlı Seferi günlüğü niteliği de taşıyan Keşiş Robert'in bu gezi yazısına dayanarak, söz konusu mektubun içeriği şöyle özetlenebilir: Bizans İmparatoru kendi açısından Peçenekler ve Türklerin ilerlemesinden dolayı ülkesinin içine düştüğü anlatılmaz sıkıntılı durumu betimler. Anılan imparatorun öne sürümüne göre, Peçenekler ve Türklerden kaynaklanan "öldürme eylemleri ve benzeri korkunç olaylar" günlük yaşamın bir parçası durumuna gelmiştir. Mektuptaki anlatımla, "Hıristiyan çocuk ve gençler, Türkler tarafından vaftiz taşları üzerinde sünnet edilmekte ve Tanrı'nın adı kirletilmektedir." Karşı koyanlar acımasızca öldürülmektedir. Namuslu kız ve kadınlar "yaşları gözetilmeksizin kirletilmektedir."²

Anılan Bizans imparatoru, Batı Hıristiyanlığının desteğini almak için şu konuları öne çıkarır: Hıristiyanlar için en değerli şey olan İsa'nın ve öbür kutsal kişilerin kutsal emanetlerinin bulunduğu kent olan Konstantinopol Latinlerin egemenliği altında olması yeğlenmelidir. Eğer Hıristiyanlar, kutsal emanetler uğruna çarpışmak niyetinde değil de, parayı önemli görüyorlar ise, herkesin bildiği ve uzun bir süre içerisinde Konstantinopol'de birikmiş olan muhteşem zenginliği düşünmelidir. Bu son uyarılar, Haçlı Seferleri'nin salt dinsel nedenlerle düzenlenmediğini, ekonomik amaçların da belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır³.

Keşiş Robert'in gezi yazısı, Batı oryantalizminin ve bunun karşıt oluşturucusu Türk imgesinin oluşum tarihi bakımından önemli bir tarihsel-yazınsal belge olan *Kudüs'ün Tarihi* adıyla, on ikinci yüzyılın başında yayımlanır ve birçok dile birkaç kez çevrilir. Adı geçen kitabın beş Almanca çevirisi saptanmıştır. Benim bu yazıya temel aldığım çeviri, Erken Yüksek Almandadır ve 1502 yılında yayımlanmıştır. Yapıtın yeniden basımını,

1 Heinrich Hagenmeyer, *Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088- 1100. Eine Quellensammlung des ersten Kreuzzuges*, Innsbruck 1901.

2 Hagenmeyer, s. 193.

3 Hagenmeyer, s. 208.

Barbara Haupt 1972’de gerçekleştirmiştir. Bu kitap, ‘Gottfried II Türklere ve İnançsızlara Karşı Nasıl Savaşmış ve Kutsal Mezarı Kurtarmıştır’⁴ alt-başlığını taşır. Söz konusu alt-başlık, Keşiş Robert’in I. Haçlı Seferi sırasında edindiği öznel izlenimlerin anlatımı olarak değerlendirilebilir.

Tanrı Tanımaz Türkler, Hıristiyanlara Kıyıyor

Keşiş Robert gezi yazısının giriş bölümünde, Anadolu ve ‘Kutsal Topraklar’, dolayısıyla da Kudüs’te yaşayan Hıristiyanların büyük bir bölümünün, Tanrı tanımaz Türklerce öldürüldüğünü, tutsak edildiğini veya zorla İslamlaştırıldığını öne sürer. Buradaki anlatımla, Türkler, “Hıristiyanların karınları yarmakta, yaşayanları bir direğe bağlayıp kırbaçlamakta ve bir kılıçla başlarını koparma denemeleri” yapmaktadır (s. 4).

Haçlı ordusuyla, Türklerin ilk karşılaşması İznik yakınlarında gerçekleşir. Türkler Haçlı ordusunun konumlandığı kaleyi kuşatır. Onları teslim olmaya zorlamak için, kaleye giden suları keser. “Kaledekiler, susuzluktan atların, eşeklerin, sığırların ve öbür hayvanların damarlarını kesip, kanlarını içer” (s. 11). Robert, Haçlı ordusu içerisinde büyük saygınlığı olan Prens Raynardus’un Türklere teslim oluşunu şöyle betimler: “Prens Raynardus Türklerle gizlice ve alçakça anlaştı. Ne yazık! O onursuz bir şövalye idi. O, Güney rüzgârından değil, Kuzey rüzgârından meydana geldiği için, daha önceleri Tanrı ve imparatorluk adına yılmadan savaşmıştı. Ama şimdi işkenceden korktu; Hıristiyanlığa ihanet etti.” Türkler “canlarının istediğini öldürdüler, canlarının istediğini tutsak ettiler. Öldürmekten zevk alıyorlardı sanki...” (s. 12).

Birçok gezi yazısı ya da denemede Asya ile özdeşleştirilen Güney, tembelliği, dirençsizliği, gevşekliği, ilkesizliği, ahlaksızlığı, hileciliği ve güvenilmezliği simgeler. Avrupa ile özdeşleştirilen Kuzey ise, bu olumsuz özelliklerin karşıtlarını anlatır. Bu nedenle, aynı Asya-Avrupa veya Doğu-Batı ikilemi gibi, Kuzey-Güney karşıtlığı da oryantalizm ve Türk imgesi bakımından önemlidir.

‘Kudüs’ün Tarihi’, Türklerin acımasızlığının sınırsızlığını anlatma denemesi gibidir: Türkler birçok Haçlı komutanı ve savaşçıyı tutsak alır; papazların başını koparır, kutsal değerleri kirletir. Hıristiyanları yakacak denli acımasızdırlar (s. 12).

İznik Çarpışması: Türkler Korkak Tavşan Gibi Kaçtılar mı?

İznik, Hıristiyanlığın kutsal kişiliklerinin ve değerlerinin kanonik hiyerarşinin belirlendiği 325 ekümenik konsilinin gerçekleştirildiği kent olduğu için kutsal görülür. Bu kent

4 Barbara Haupt (Herausgeberin/yayımlayan): ‘Robertus Monachus: ‘Historia Hierosolymitana- Herzog Gottfried II wie er wider Türgen und hayden gestritten und dz heilige Grab gewonnen hat’; F. Steiner, Wiesbaden 1972.

yakınlarında, Haçlılar ile Türkler çarpıştılar. Buradaki anlatıma göre, Türkler “zehirli oklar” attılar. Bu çarpışmada Türklerin yenilgisi şöyle betimlenir: “Türkler cesur savaşçılar gibi davranmadılar. Köpekten kaçan bir tavşan gibi kaçtılar. Bin kadar soylu şövalye, Türklere karşı sefere çıktı. Aç bir insanın şölen sofrasına saldırması gibi, Türklere saldırıp, onların ruhlarını bedenlerinden söküp atmaya hazırıldılar. Tanrı yardım etti ve ordumuz çatışmayı kazandı. Bizimkiler, öldürdükleri Türklerin cesetlerini kentin sokaklarına attılar” (s. 30). Bir başka yerde şu açıklama yapılır: “Çatışma yeniden başladı ve yine birkaç bin Türk yere serildi. Türkler, bu kötü halk, kaçıktan başka ne yapar ki!” (s. 37).

Yukarıdaki alıntıdan da görüleceği üzere, savaşta öldürmek yalnızca Türklere özgü değildir. Batılı Haçlılar da Türkleri acımasızca öldürmüş ve onların ölü bedenlerini sokaklara atmıştır. “Türkler, bu kötü halk” anlatımı, hem oryantalist söyleme, hem de Türk imgesine içkin olan ötekileştirme eğilimini gösterir.

Bu gezi yazısındaki anlatımlardan bazı Haçlıların salt kutsal bir amacı gerçekleştirmek için değil, kişisel olarak zenginleşmek için sefere katıldığı anlaşılmaktadır: “Hıristiyanlar, düşmanlarının cesetlerini soymaya başladılar. Buldukları gıysinin, altın ve gümüşün miktarını anlatmaya sözcükler yetmez. Sayısız at, katır, deve ve eşek ele geçirdiler. Daha önce yoksul olan kişiler, Tanrı’nın yardımı ile zenginleştiler. Daha önce yarı çıplak dolaşanlar, ipek giysilere büründüler” (s. 39). Bu anlatımlar, Haçlı Seferlerinin salt kutsal amaçlar uğruna yapılmadığını, dönemin Avrupalı egemenlerinin, bu seferleri yeni kaynaklar yaratmak için bir fırsata dönüştürmeye çalıştıklarını göstermektedir. Bu olguyu, yazıncı-tarihçi-düşünür Friedrich Schiller ‘Evrensel Tarih Nedir ve Hangi Sonuç İçin Öğrenilir? (Was heißt und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte?)’ adlı kitabında dile getirir. Hegel ve Marx da benzer düşünceleri vurgular⁵.

Acımasız Türklerin Silahlarının Görüntüsüne Dayanılmaz

‘Kudüs’ün Tarihi’ büyük ölçüde tek yanlıdır. Fakat bazı anlatımlarla, Türkler övülüyor mu, yeriliyor mu belirlemek zordur. Şu alıntı, buna bir örnektir: “Hangi göz onların [Türklerin] korkunç silahlarının görüntüsüne dayanabilirdi! Mızrakları gökyüzünde kayıp giden yıldızlara benziyordu. Mihverleri ve zırhları şafak güneşi gibi parlıyordu. Silahlarının çikardığı gürültü, şimşek sesinden daha korkunçtu.

Çok düzenliydiler. Sesleri yokmuş, konuşma yetileri yokmuş gibi susuyorlardı. Büyük bir gözü karalıklı, aç ve susuz kaplanların, kanlarını içmek üzere hayvanların üzerine atıldıkları gibi, düşmanlarına saldırıyorlardı ve sonra ortalığı çığığa boğuyor; hiç kimseye acımıyor, hiç kimseyi bağışlamıyor, hepsini öldürüyorlardı. Böyle korkunç ve vicdansız bir halka ilişkin

5 Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 273-281.

daha başka ne anlatabilirim! Hiçbir halk, bu halka karşı koyamaz. İnsan onlardan kaçsa bile hiçbir yerde güvenli değildir; çünkü ya Tanrı ya da şeytan onlara yardım ediyor” (s. 41).

Türklerin bir savaşa hazırlanırken veya savaş sırasında çıkardıkları gürültü veya değişik ses, Avrupalı gezgin, yazarlarca yüzyıllar boyunca, “tuhaf”, “garip”, “ilkel” veya “insana yabancı” gibi anlatımlarla nitelendirilmiştir. Bu durum, Türklerin savaş çılgınlıklarının ve savaşlarda kullandıkları vurmalı ve üflemlerli çalgıların Avrupalıların psikolojisini bozan bir etki yaptığını göstermektedir.

Tarsus ve Antakya

Hıristiyan teolojisi ve mitolojisine göre, Hıristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri Tarsus’tur. Tarsus’a ilişkin söylenenlerden kısa bir alıntı: “Kont Baldewin, Dük Gottfried’in kardeşi ve Tanckardus şövalyeleri ile birlikte Tharsis’e (Tarsus’a) geldiler. Tarsus’ta çok sayıda Türk vardı. Savaşılar ve Türkleri kentten dışarı attılar. Türkler ağır darbelere ve atılmalığa karşı duramadılar” (s. 48).

Antakya, Hıristiyanlığın ilk kurucu kiliselerinden birini içinde barındırması nedeniyle, Hıristiyanlık açısından büyük anlam taşır. Bu kentte gerçekleşen bir çarpışma şöyle anlatılır: “Savaşçılarımız tek vücut halinde Türklere saldırdılar. Hiçbirini bağışlamadılar. Türklerin büyük bir bölümünü kılıçtan geçirdiler. Geriye kalanlar, korkup kaçtılar ve böylece canlarını kurtardılar. Türkleri yenen Hıristiyanlar büyük ganimet, tahıl, şarap ve daha birçok çeşit şeyle yüklü eşek ve deve elde ettiler” (s. 48). Başka bir anlatım şöyledir: “Türkler kuleye saldırdılar ve Avrupalıları kovaladılar.” Haçlı komutan bu çarpışmada yaralanır. “Onun yaralanması öbür savaşçıların da gücünü azalttı. Savaşmaktan vazgeçtiler ve kuleyi Türklere bıraktılar” (s. 84). Bunun üzerine Wido adında bir şövalye, Türklere sövgüler düzmek yerine, Tanrı’ya kahreder ve şunları söyler: “Her şeye kadir Tanrı, senin gücün nerede? Her şeye kadirsen, niçin bu tür olayların olmasına seyirci kaldın? Onlar senin şövalyelerin ve hacıların değil miydi? Kim şimdi senin şövalyen ve hacın olur? Vah Boemundus, vah! Her şeye kadir Tanrı, böyle bir felakete nasıl izin verdin? Niçin Türklerin maskarası oldun?” (s. 99).

Yukarıdaki sözlerin, kilisenin, Tanrı’nın salt Hıristiyanların Tanrı’sı olduğu yolundaki koşullandırma ve güdümlenmesinin mi, yoksa olayları dünyasal yaşam anlayışı ile değerlendirme eğiliminin mi sonucu olduğu, okuyucunun yorum gücüne kalmıştır. Hegel’e dayanarak bu bağlamda şu vurgulanabilir: Haçlı Seferleri, her türlü koyu Hıristiyan dinselliğini özendirmesine karşın, Avrupa’da düşüncenin dünyasallaşmasına da ortam hazırlamıştır. Hegel’in deyişiyle, bu seferler Batı’nın düşünsel bakımdan Doğu’dan uzaklaşmasına, ayrışmasına neden olmuştur⁶. Batı, Haçlı Seferlerinden sonra dünyasallaşma ve akılcılaştırma etkinliklerini yoğunlaştırmıştır.

6 Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, s. 103-140.

Alman yazılı ve yazınsal belgelerinde Türkler ve Araplar çoğu kez bir tutulur veya birbirine karıştırılır. Bu tutum, *Kudüs'ün Tarihi*'nde de görülür. Örnek olsun diye, bir bölümü aktarıyorum: “Halep’te çok sayıda Türk ve Sarasen birleşip büyük bir ordu oluşturmuştu. Bizimkiler Halep yöresindeki kentlere yaklaştığında bu barbarlarla karşılaştılar.” Keşiş Robert güncesini şu tümce ile bitirir: “Savaşta Türkler öldürüldüler ve bizim Hıristiyan savaşılarımız Tanrı’nın övgüsü ile gömüldüler.”

Karşıtların Birliği, Genel Geçer İlkedir

“Kudüs’ün Tarihi” neredeyse bütünüyle Türklerle Haçlı ordusunun karşılaşmalarının, çatışmalarının koşullarını ve sonuçlarını anlatır. Bu gezi yazısı, Avrupa’da yüzyıllar içinde yerleşen Türk imgesini biçimlendiren çok sayıda nitelime içermektedir. Bunlar “kötü”, “acımasız”, “arkadan vuran”, “vahşi”, “korkak”, “kaçan”, “barbar” vb. gibi olumsuz imge oluşturucu kalıp yargılardır. Bununla birlikte, anılan gezi yazısının birçok yerinde olumsuz anlatımın altında “olumlu” görme eğilimi olduğu da sezilmektedir.

Keşiş Robert, utkulu Türk komutan Gür Boğa ile Haçlıların temsilcisi sıfatıyla bir araya gelir. Türklerin “kibirli” ve “burnu havada” oluşları, Türk komutan Gür Boğa’nın sözlerine dayandırılır: Haçlıların elçileri Keşiş Peter, 27 Haziran 1098 günü komutan Gür Boğa tarafından kabul edilir. Kabulde Keşiş Robert, “Türkler Hıristiyan olacak!” uydurmasını haklı çıkarırcasına, “Siz Türkler, öyle sanıyoruz ki, Hıristiyan olmak için bu yörelere geldiniz” diye konuşur. Bunun üzerine Gür Boğa “Tanrı’nızın da, Hıristiyanlığın da adını bile duymak isteniyoruz. Sizlerden her şeyinizden öğreniyoruz!” yanıtını verir⁷.

Bu gezi yazısının son tümcesi ilginçtir: Türkler de, Avrupalılar da ölüyor. Yazara göre, farklı yönleri şu: Türkler, “Tanrı’nın övgüsünden yoksun”, Avrupalılar ise, Tanrı’nın övgüsüne sahip olarak ölmektedir. *Kudüs’ün Tarihi*’nin, Orta Çağ boyunca hem oryantalist birikimin, hem de olumsuz Türk imgesinin Avrupa düzeyinde yaygınlaşmasına son derece büyük katkılar yaptığı rahatlıkla söylenebilir. Kitabın, kilise tarafından yaygınlaştırılması, söz konusu katkıyı iyice artırmıştır.

II. Hans Schiltberger’in Gezi Yazısı

Türkler Gün Boyu Kan Döktüler, Ama Çocuklara Dokunmadılar

Hans Schiltberger’in gezi yazısı, Alman kültür çevresinde, hatta Orta Avrupa’da yaygınlığı bakımından oryantalist birikimin ve Türk imgesinin belirginleşmesi sürecini kalıcı biçimde etkilemiştir. Schiltberger, Türkler ve Moğollar arasında en uzun süre kalmış ilk Alman tutsak ve gezgindir. Bu tutsak gezgin, otobiyografik gezi yazısında Türklerin günlük yaşamı biçimlendirme tarzlarını, gelenek ve göreneklerini geniş bir şekilde anlatır.

7 Hagenmeyer, s. 306.

İlk basımı 1460'da yapılan Schiltberger'in özgün ve öznel gezi yazısının üç el yazması ve çeşitli yerlerde onlarca basımı gerçekleştirilmiştir. Örneğin, 1460 yılında yapılan bu baskı, 1500 yılında değin dört kez yinelenmiş, 16. yüzyılda da birkaç kez yayımlanmıştır. Bunlardan biri, Martin Luther'in önsözü ile 1530 yılında Nürnberg'de yayımlanan *Türkiye'ye İlişkin Kronikler ve Betimlemeler* adını taşır.

Bu gezi yazısı, aynı kentte 1550'li yıllarda "Ein wunderbarliche unnd kurtzweilige Histori, wie Schildtberger, einer auß der Stat München in Bayern, von den Türcken gefangen, in die Heydenschafft gefüret unnd wider heymkommen" adıyla yayımlanmıştır. Türkçesi şöyledir: 'Bavyera'daki Münih Kentinden Olan Schiltberger'in Türkler Tarafından Tutsak Edilişi, Dinsizlik Ülkesine Götürülüşü Ve Yeniden Memleketine Geri Dönüşünün Mucizevî Ve Kısa Tarihi'.

Anadolu, Kırım, Kafkas ülkeleri, Hindistan, Özbekistan, İran ve Mısır'ı dolaşan Schiltberger, İstanbul üzerinden 1427'de doğduğu yer olan Bavyera (Almanya)'ya döner. Bu irdeleme, söz konusu otobiyografik gezi yazısının Orta Yüksek Almanca olarak 1476'da Ulm'de gerçekleştirilen baskısına dayanmaktadır. Alıntılıdığım veya gönderme yaptığım bölümler, bu baskındadır.⁸

Schiltberger 32 yıllık maceralı tutsaklık yaşamının yaşantılarını ve izlenimlerini toparladığı gezi yazısına şöyle başlar: "Bavyera'da bulunan Münih kenti yurdumdur. 1394 yılında Macar kralı Sigmund'un dinsizliğe [Türlklere] karşı yürüttüğü sefere katıldım ve savaştım. 1427'de dinsiz topraklardan yurduma döndüm. Bu süre içerisinde yaşadığım her türlü çarpışmayı, gizemli gelişmeleri, kentleri, suları, gücüm ve becerim ölçüsünde yazdım. Tutsak olduğum ve özgür davranmadığım için yazdıklarım tam olmayabilir." Bu girişi, "Kral Sigmund Ve Türkler Arasındaki Çarpışmaya İlişkin" adlı bölüm izler.

Türklerin Balkanlar'da İlerlemesi, Hıristiyanları Birleşmeye İter

Türklerin Balkanlar'da hızla ilerlemesi nedeniyle, Avrupa'da Hıristiyanların birliğini sağlama ve güçlü bir ortak ordu oluşturma düşüncesi giderek yaygınlaşır ve 1396 yılında gerçekleşir. Macar Kralı Sigmund'un yardım çağrısı bu birlikteliği yaratma çabalarını yoğunlaştırır. Bu çabalar sonucu Hans Schiltberger daha on altı yaşında olmasına karşın, Türklerle karşı savaşmak üzere sefere katılır. Schiltberger'in aktarımı uyarınca, çeşitli ülkelerden gelen savaşçılar Macaristan'da toplanır. Kral Sigmund'un çağrısına uyan Hıristiyan Haçlılar, Türklerin ellerindeki kentlerden birini (Buda'yı) geri alır. Sigmund ilerlemesini sürdürür ve bir başka kente gelir. "Burada çok sayıda Türk vardır. Türkler, kenti teslim etmek istemediler, halkı zorla kent dışına çıkardılar. Sonunda krala teslim oldular...

8 Ayrıntı için: Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 192-208.

Kral daha sonra dinsizlerin dilinde Nitopoli (Niğbolu) diye anılan kenti kuşattı. Bu durum, karada ve suda 16 gün sürdü. Adı Beyazıt olan Türk egemen 200.000 savaşçısı ile kentin yardımına koştu.” Türklerin savaş gücü ve düzenine ilişkin bilgi toplayan Eflak Voyvodası Sigmund’u bilgilendirir.

Kral, ordusunu yeni bilgiler ışığında düzenler ve “Türklerin nasıl savaştığını bilen Macarların ön safta bulunmalarını” buyurur. Türkler “onun savaşçıları kuşattılar, atlarını ellerinden aldılar; fakat kendine bir şey yapmadılar; düğ, tutsak düştü.” Bunu duyan Sigmund ordusu ile Türklere saldırır; büyük bir bölümünü kılıçtan geçirir. Gerisini Schiltberger şöyle anlatır: “Bu çarpışmada benim beyim, imparatorluk şövalyesi Leihart Richartinger vuruldu ve atından düştü. Bunu gören ben, Hans Schiltberger, yardıma koştum ve benim atıma binmesi için ona yardım ettim. Ben ise bir Türk’ün atını (elinden) aldım... Türk padişahı kaçmaya yöneldiğinde, Sirisey Dükü Despot 15.000 savaşçı ile birlikte onun yardımına koştu. Bunun üzerine Kral Sigmund kaçmak zorunda kaldı. Ali ve Nürnbergli düğ geldiler ve kralı Konstantinopol’e götürdüler. Kralın götürülüşünü gören şövalye ve uşaklar da kaçtılar. Birçoğu Tuna nehrini geçerken boğularak öldüler... Çok sayıda soylu, uşak ve ben tutsak edildik.”

Yirmi Yaşından Küçük Tutsaklara Dokunmadılar

Bati’nin konuya duyduğu ilgiyi yakından bilen Schiltberger gezi yazısında, Beyazıt’ın eylemlerini ayrıntılı betimler. “Türk Padişahı Neler Yaptı, Tutsaklara Nasıl Davrandı, Nasıl Öldürdü?” başlığı altında Türk Sultanının davranışlarını anlatır: “Zaferi kazanan Beyazıt, Kral Sigmund’un kentine saldırdı. Savaş yerine ve orada öldürülmüş olan kendi savaşçılarına baktı. Gördüklerinin korkunçluğu tüylerini ürpertti ve Macaristan’ı yerinde bırakmayacağına yemin etti. Savaşçılarına, tutsakları ve her şeyi getirmelerini buyurdu. Ertesi gün savaşçıları, tutsakları sıralayıp ip ile bağladılar. Ben de tutsak edildim.

Tutsaklar, Beyazıt’a getirildi. Beyazıt, öldürülen savaşçılarınin öcünü nasıl aldığını göstermek için, Burgonya dükünü yanına aldı. Beyazıt’ın öfkesini gören düğ, her ne yaptı ise başışlanmasını ve kendi seçeceği on iki tutsağın kendine verilmesini diledi. Beyazıt, onu başışladı... Daha sonra tutsak sahiplerine tutsaklarını öldürmelerini buyurdu. Buyruğuna uymayanları cezalandırdı. İki arkadaşımın kellelerini vurdular. Sıra bana geldiğinde, Beyazıt’ın oğlu beni gördü ve canımı başışlamalarını buyurdu. Beni öbürlerinin yanına götürdüler. Yirmi yaşından küçük olanlara dokunmadılar. O arada Bavyeralı Hans Greiff’ı gördüm; götürülüyordu. Bütün gücüyle çığlık atıyor, ölümle karşı karşıya olan şövalye ve uşakları yatıştırmaya çalışıyordu. ‘Hoş çakalın, kanımız Hıristiyanlık uğruna aktığı için Tanrı katında yerimiz cennettir!’ dedi. Boynunu eğdi ve kellesini vurdular.”

Sabahtan akşama değin kan akıtıldı. Korkunç kan dökme eyleminin durmadığını gören Beyazıt’ın danışmanları, gidip onun ayağına kapandılar ve Tanrı’nın izniyle öfkesini

unutmasını ve ‘yeter artık, kan dökmeye son verin!’ demesini dilediler. Dilekleri kabul edildi. Kalanların tutsak edilmeleri buyruldu. Ben Sultan’ın payına düştüm. Bir gün boyunca 10.000 kişinin öldürüldüğü sanılıyordu.”

Schiltberger’in savaş sonrasında tutsakların durumuyla ilgili olarak çizdiği bu öznel görünümü, Georg Schreiber *Türklerin İzinde* adlı kitabında paylaşır ve Derviş Ahmed’in ağzından olayı şöyle aktarır: “Allah’ın lütf ve inayetiyle (Türkler) gâvur ordusunu öyle tepelediler ki, sonunda öldürmekten bıktılar, tutsak almaya koyuldular⁹.” Derviş Ahmed veya öbür adıyla Âşık Paşazade’nin bu sözlerine Richard F. Kreutel de *Osmanlı Tarih Yazıcıları* adlı çeviri yapıtında yer verir¹⁰.

Schiltberger, Anadolu’ya getirilişini şu sözlerle anlatır: “15 gün sonra Gelibolu adında Türklerin denize açıldıkları liman kentine getirildik... Gelibolu’da, burada üç ay tutsak kaldık.” Batılıların Avrupa içlerine doğru hızla ilerleyen Türklerin savaş becerisi ve yöntemi, insan ilişkileri, tutsaklara karşı davranışları, Anadolu’da günlük yaşam gibi konulara duyduğu büyük ilgi göz önünde tutulduğunda, Schiltberger’in otobiyografisinden izler taşıyan bu gezi yazısının baskısının niçin sık yapıldığı daha kolay anlaşılabilir.

Türkler, Ürkek, Kibirli ve Bağışlayıcıdır

Schiltberger’in öne sürümüne göre, dönemin insan ilişkilerinin belirgin özellikleri olan karşılıklı aşağılama, yengi ve yenilginin sürekli yaşanmasının yol açtığı ürkeklik ve kibir Türklerin eylemlerine de yansır. Yenen ve sürekli yayılan Türklerdir. O nedenle, Batılılar Türklerin davranışlarında alçak gönüllükten çok, kibir ve aşağılama görürler. Öte yandan Türkler, Schiltberger’in aktarımı uyarınca, aynı zamanda merhametli ve bağışlayıcıdır. Bu Bavyeralı tutsak, Türklerin Macar kralı Sigmund’a karşı hem kibirli, hem de bağışlayıcı tutumlarını konulaştırır: “Tutsaklığımız sürerken, Kral Sigmund da kente (Gelibolu’ya) getirildi... Onu maskaraya çevirdiler; onunla alay ettiler, fakat ona zarar vermediler.”

Gezi yazısının üçüncü bölümü, “Beyazıt Bütün Bir Ülkeyi Yok Etti” adını taşır. Schiltberger, bu bölümde, Beyazıt’ın Macaristan’a sefere çıktığını ve “bu ülkeyi yok ettiğini”, Petan yöresinden sayıları 16.000’i bulan kadın, erkek, çoluk çocuğun varları yollarıyla birlikte tutsak edildiklerini; kentin “yakılıp yıkıldığını”, tutsakların bir bölümünün Yunanistan’da bırakıldığını, bir bölümünün de Bursa’ya getirildiğini belirtir.

Türkler İnsancıldır

Savaş ve sonrasında yaşanan olayların yanı sıra, Türklerin insancıl davranışlarını da anlatır Schiltberger. Şu alıntı bu duruma iyi bir örnektir: “Daha sonra bizi imparatorluğun

9 Georg Schreiber, *Auf den Spuren der Türken*, München 1980, s. 55

10 Richard F. Kreutel, *Osmanische Geschichtsschreiber*, III, Graz, Styria Verlag 1958, s. 99.

başkenti Bursa'ya götürdüler. Beyazıt gelene değin orada kaldık. Beyazıt gelince Burgonya dükünü yanına aldı ve onu özgür bıraktı; onu sarayının yanında bir eve yerleştirdi.” O dönemde dünyanın her yerinde tutsaklar, nesne olarak görülür; alınır, satılır, armağan verilir.

Schiltberger, bu anlayışın bir sonucu olarak Beyazıt'ın, döneminin etkin egemenlerine, örneğin Mısır Sultanı'na, armağan olarak genç tutsaklar gönderdiğini yazar ve şunları ekler: “Beni de göndereceklerdi; ama ben ağır yaralıydım. Bedenimin üç yerinde yara vardı. Yolda ölürüm diye düşündüler ve göndermediler. Bu nedenle, Türk padişahının yanında kaldım... Beni saraya aldılar. 6 yıl başkaları ile yaya yürüdüm, koştum. Altı yıl sonra bana at verildi ve altı yıl da at ile akıncılık ettim. Böylece toplam 12 yıl Padişah'ın sarayında hizmet ettim. Bu on iki yıl içerisinde Beyazıt'ın neleri başardığını gözledim ve hepsini yazdım.”

Schiltberger, dönemin önemli iç gelişmelerinin neden ve sonuçlarını, yeni oluşumları, öznel bir yaklaşımla ve ayrıntılı öyküler. Bu bağlamda Karaman ile Beyazıt, Amasya egemeni Ahmet ile Burhaneddin arasındaki çelişki ve çatışmaları aktarır. Bu bölümdeki anlatımda Türk imgesi yönünden yansız bir tutum sergilediği söylenebilir. Tutsak yaşamının çekilmezliği, kaçma fikrini sürekli canlı tutar. Gün olur, aralarında Schiltberger'in de bulunduğu onlarca Hıristiyan tutsak anlaşır ve kaçar.

İmge oluşumu yönünden kaçışın kendisi ilginç değil, ancak Türklerin tepkisi önemlidir. Bu kaçak tutsak, Türklerin tepkisini şu sözlerle anlatır: “Kaçtığımızı duyan Beyazıt, beş yüz atlıyı peşimize saldı... Buldular bizi. Teslim olmamızı istediler. Olmadık... Başlarındaki kişi, teslim olursak, canımızı bağışlayacağını söyledi. Zaman istedik ve durumu görüştük. Ona şu yanıtı verdik: Teslim olursak öldürüleceğimizi biliyoruz. O nedenle, Hıristiyanlık uğruna savaşarak ölmeyi yeğleriz. Kararlı olduğumuzu gören komutan, teslim olmamız gerektiğini yineledi. Canımızı bağışlayacağına yemin etti. Padişah'ın öfkesi geçmez de öldürmek isterse, ilkin kendisini öldürmesini isteyeceğini söyledi. Teslim olduk... Bizi Padişah'a götürdüler. Padişah, öldürülmemizi buyurdu. Bize söz veren komutan, Padişah'ın önünde diz çöktü ve kendisinin merhamet edeceğini umarak, bize dokunulmayacağına ilişkin söz verdiğini belirtti.” Padişah, bu komutanın sözüne uyar. Kaçaklar tutuklanır; fakat bayram nedeniyle serbest bırakılır. Görüleceği üzere, anlatılanlar yalın, fakat insancıl ilişkiler ve değerlendirmeler açısından etkileyici, ortak bellekte kalıcı niteliktedir. Kaçak tutsaklara bile verdiği sözü tutan Türk komutanın insancıl tavrı övgüye değer.

Karaların ve Denizlerin Yenilmez Egemeni Olacağı

Beyazıt'ın Samsun seferine katılan Schiltberger'in anlatımına göre, Samsun kenti, adını yenilmez ve güçlü Samson'dan almıştır. Beyazıt, Samsun'u alınca kentte bir mucize olur ve kenti fare ve yılanlar basar. Kent ve çevresi ormanlıktır; yılanlar orman ve denizden gelir; kenti kuşatır, kimse kentten dışarı çıkmaya cesaret edemez. Yılanların ve farelerin

baskını on gün sürer. Onuncu günün sonunda yılanlar birbirini yemeye başlar; binlerce ölü yılan toplanır. Bu olay, Beyazıt'a da anlatılır. Beyazıt, söz konusu olayı, “Bu Tanrı'nın bir göstergesidir; ben Tanrı'nın yardımı ile salt karaların değil/denizlerin de yenilmez egemeni olacağım” sözleriyle yorumlar.

Dönemin güçler dengesinin değişkenliği, Schiltberger'in de yazgısını belirler. Schiltberger'i ülkeden ülkeye sürükler. Söz konusu denge değişkenliğinin bir sonucu olarak Mısır Sultanı, Beyazıt'tan yardım ister. Schiltberger gerisini şöyle anlatır: “Sultan, Beyazıt ile uzlaştı ve Beyazıt'tan kendisine yardım etmesini istedi. Beyazıt, yirmi bin savaşıdan oluşan bir ordu gönderdi. Bu yirmi bin kişi arasında ben de vardım. Sultan, düşmanını yendi ve biz sahibimiz Beyazıt'a geri döndük.”

Schiltberger, Beyazıt'ın Erzincan'ı almasına ve yörede Ermeni egemenliğine son verişine tanık olur. Beyazıt ile Timur'un Ankara yakınlarında karşılaşmalarını ve acımasız savaşın sonunda Beyazıt'ın tutsak oluşunu şöyle anlatır: “Timur, Beyazıt'ı tutsak etti. Beyazıt'ın ülkesini kuşattı ve orada sekiz ay kaldı. Beyazıt'ın hazinesinden bin devenin zor taşıyabileceği kadar altın ve gümüş aldı. Beyazıt'ı da ülkesine götürecekti, fakat Beyazıt yolda öldü.”

Baş Kesen ve Gücsüz Düşen Timur

Bundan sonra Schiltberger, Moğolların eline düşerek, Kafkas ülkelerini Kırım'ı, İran, Ermenistan, Mısır'ı dolaşacak zengin deneyimler edinecek, Doğu ve Batı Hıristiyanlığının benzemezliklerini, Ermeni ve Musevilerin inançlarının, Batı Hıristiyanlığından farklarını, İslam'ın özgün yönlerini tanıyacak ve ayrıntılı olarak betimleyecektir.

Moğol ordusunda bulunduğu süre içerisinde Timur'un Anadolu serüvenini birlikte deneyimleyen Schiltberger, Timur ve ordusunun eylemlerine ilişkin öznel gözlem ve değerlendirmeleriyle, Avrupa'nın gizemli ve olumsuz Doğu veya Asya imgesini, dolayısıyla da oryantalist birikimi boyutlandırır. Schiltberger'in söz konusu gözlemlerine ilişkin bir iki örnek vermek yararlı olabilir: Timur bugünkü Suriye içlerinde ilerlemektedir. Şam'ı almak üzeredir. Kentin önde gelen din adamları kendisine başvurur ve kutsal yerlere dokunmamasını diler. Dilekleri kabul görmez. Kutsal yerler ve yöre halkıyla birlikte yerle bir edilir.

Schiltberger'in şu aktarımı, Batılıların, Doğu veya Asya insanının acımasız olduğu önyargısını pekiştirmeye oldukça elverişli görünmektedir: “Timur, herkesin bir kesik baş getirmesini buyurdu. Üç gün boyunca kesik baş getirildi. Timur kesik başlardan üç kule oluşturdu ve kenti yerle bir etti.” Doğu acımasızlığı ve despotizmi için örnek gösterilen bu ve benzeri anlatımlar, duruma ve amaca göre yeri geldikçe güncelleştirilir ve/veya araçsallaştırılır; oryantizmin başlıca dayanaklarından biri olarak kullanılır. Kanlı eylemlerden sakınmama, yıkıcılık, öz niteliklerini ve eylemlerini sorgulamama eğilimi ile Asya'yı, dolayısıyla da Küçük Asya diye anılan Anadolu'yu bütünleştirir çoğu Avrupalı.

İmgelerin salt istemlerden ve öznel yargılardan oluştuğunu savlamak olanaksızdır. Toplum, ülke veya insan imge oluşturabilmek için başkasına, karşıtına muhtaçtır. Kısa anlatımla, imgenin oluşabilmesi için, imge oluşturan ile kendisine ilişkin imge oluşturulmanın var olması gerekir. Bu iki yönlülük, imgenin şekillenmesinin önkoşuludur. Öte yandan, yanlardan ya da yönlerden biri istençsel davranabilir; imgeyi özlemi doğrultusunda boyutlandırabilir. Böyle durumlarda nesnelliğin tek güvencesi karşı tarafın, imgenin belirleyicilerini zaman, toplumsal ortam ve karşılıklı çıkarlar ilişkisi açısından sorgulamasıdır. Karşılıklı olarak öznel yargılamalar yoluyla ilgili kültür çevrelerinde yaşayan insanları birbirinden ve insancılıktan uzaklaştırmamak için, öz ve dış deneyimler birlikte eleştirel bir çözümlenmeye tabi tutulmalıdır.

Schiltberger'in yazdığına göre Timur, yedi bin çocuğu öldürtür; on iki bin savaşçının başparmağını kestirtir. İsfahan yakınlarında bir kenti ele geçirir; on dört yaşın üzerindekiilerin başlarını vurdurtur. Kesik başlar kule gibi yükselir. Çocukları ve annelerini öldürtür. Anlatılan bütün bu acımasızlık ve kıyıcılık, oryantalizmin dayanaklarından biri olan “Doğu despotizmi” önyargısını iyice pekiştirmektedir.

Toplam altı yıl Timur'a onun ölümünden sonra da dört yılda oğullarına hizmet eden Schiltberger kendi deyimiyle, yeniden Büyük Türkiye'ye (die grosse Türckey), bir başka anlatımla, Osmanlı ülkesine döner ve şunları yazar: “Büyük Türkiye'nin başkenti Bursa idi ve Bursa'da 200.000 hane vardı. Yoksulların barındığı hanlar vardı. Buralarda barınanlar çoğunlukla Hıristiyan, dinsiz (Türk) ve Musevi idiler.” Schiltberger, İslam'a ilişkin ayrıntılı bilgileri Almanlara Almanca olarak aktaran ilk Alman olarak nitelendirilebilir. O nedenle onun Türklerin dinine, İslam'a ilişkin verdiği bilgileri ve yaptığı değerlendirmeleri irdelemek yararlı olabilir.

Türklerin Dini ve Mezhepleri

Gezi yazısının ‘*İnançsızların Çeşitli Dinleri*’ bölümünde din ile mezhep kavramlarını birbirine karıştıran Schiltberger şunları aktarır: “İnançsızların beş ayrı dini olması ilginçtir. Birincisi, Ali adında Hıristiyanlığın büyük aşağılayıcısı, bir şövalyeye [halifeye] inanan çok sayıda insan var. İkincisi, Molva [Muaviye] adında inançsız bir din adamı var. Üçüncüsü, üç kralların vaftiz edilmeden önceki inancını paylaşanlar var. Dördüncüsü, ateşe inananlar var. Beşincisi, inançsızların büyük bölümü, Muhammed diye birine inanıyorlar.” Bu açıklamalardan da görüleceği üzere, gözlem gücü yüksek olan Schiltberger, kullandığı uygunsuz anlatımlar ve din ile mezhep kavramını karıştırdı; ancak Müslümanlar arasında var olan mezhep ayrılıklarının belli ölçülerde ayırımına varır.

‘*Muhammed'in Öğretisinin [İslam'ın] Doğuşu*’ adlı bölümde, Kuran’ı, “inançsız öğreti” diye nitelendiren Schiltberger’in deyişiyle, İslam, “çocukların on üç yaşına değin sünnet olmalarını, beş vakit namaz kılınmasını” buyurur. Eşiyle birlikte olan, bütün bedenini

yıkamadan camiye gidemez; kadınlar camiye giremez. “Bizim, pazar gününü kutsal bildiğimiz gibi, onlar da cuma’yı kutsal gün olarak yaşarlar. Cuma günü camiye gitmeyen bir merdivene bağlanır, kentin bütün caddelerinde dolaştırılır ve dua bitene değin caminin önüne bağlanır. Yoksul ya da varsıl olduğuna bakılmaksızın, çıplak bedenine yirmi beş kırbağ vurulur.”

Türkler İçin İş Kutsaldır

Türklerin “iş” ya da çalışma hakkındaki tutumlarına ilişkin şu saptamayı yapar Schiltberger: “Onlara göre iş kutsaldır ve boş duran insan daha fazla günah işler. O nedenle, cuma günü namazdan sonra insanların çalışmasına izin verilir.” Schiltberger’in bu değerlendirmesi, Türklerin çalışma konusundaki gerçek tutumlarını yansıtıyor mu? Türk toplumunun o dönemlerde bir yabancıya dikkatini çeken iş ve çalışma konusundaki duyarlı ve ilkeli yaklaşımı, şimdi için de geçerli midir?

Bu tutsağın aktarımıyla, Türkler, “Hıristiyanlar birleşip, iç barışı sağladıkları takdirde, biz onları yenemeyiz” kanısındadırlar. Bu tümceler, sürekli zafer kazanarak, imparatorluğun topraklarını genişleten Osmanlı yönetiminin veya Türklerin düşüncesi olmaktan çok, Schiltberger’in öznel arzusunun anlatımı olarak okunabilir.

Çok kadınla evlilik, her zaman Batı’nın ilgisini çekmiştir. Schiltberger’e göre, “Muhammed, kullarına doyurabilecekleri kadar kadın alabileceklerine izin vermiştir. Erkekler, kadınlara doğuma değin ve doğumdan on dört gün geçene değin yaklaşmazlar. Ama bu süre içinde başka kadınlara giderler. İnançsızlar, öte dünyada sayısız kadına kavuşacaklarını ve bunların hep bakire kalacaklarını söylerler. Hayvan ve kuşların boyunlarını keser, kanlarını akıttıktan sonra yerler; Muhammed yasakladığı için, domuz eti yemezler.”

Bu alıntılardan da görüleceği üzere, Schiltberger, 1300’lü yılların hemen başında ‘Kuran’ın Çürütülmesi¹¹ adlı kitabın yazarı olan İtalyan Riccoldo da Monte di Croce’den sonra, İslam dininin ve kültürünün birçok yönünü, kadına bakışını, kadın-erkek ilişkisini, cennet anlayışını Avrupalılara aktaran önemli bir kaynaktır. Söz konusu cennet anlayışı, Kant tarafından da konulaştırılmıştır¹².

Hız Muhammed’in şarabı niçin yasakladığını da anlatılır. Anlatıma göre, Hz. Muhammed, bir evin önünden geçerken içerde insanların keyifle eğlendiklerini görmüş, nedenini sormuş. “Şarap içiyorlar ondan” diye yanıt vermişler. Hz. Muhammed, “Şarap güzel şeymiş içsinler!” demiş. Ertesi gün yine aynı evin önünden geçerken insanların birbirini yediğini, iki kişinin öldüğünü görmüş; nedenin şarap olduğunu öğrenince; “şarap içenler, günah işlediklerinden, büyük cezalara çarptırılacaktır” diye buyurmuş. Ayrıca Hz. Muhammed, Hıristiyanların alt

11 Contra Legem Saracenorum (1300). Almanca çevirisi: Widerlegung des Alkoran (1542).

12 Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, s. 47- 48.

edilmesini “sadece Ermenilere dokunulmamasını, onların özgür olmalarını, onlardan iki kuruştan daha fazla vergi alınmamasını” da buyurmuştur.

Schiltberger’in anlattıkları arasında Hıristiyanlarda endişe ve korku uyandırmaya elverişli öyküler de var. Böyle bir öykü, “İnançsızların Bir Tarikatı Hakkında” adlı bölümde anlatılır. Söz konusu öykü şöyle: Hz. Muhammed’in yaşadığı sıralarda 40 hizmetçisi vardır. Hizmetçiler birleşip, güç birliği oluştururlar. Birlikteliğin ilkesi şu: “Birliktelikte yer almak isteyen her kişi, karşılaştığı hiçbir Hıristiyan’ı canlı bırakmayacaktır; vicdan göstermek ya da para karşılığı tutsak etmek yoktur. Hıristiyanlara karşı savaşa katılmayanlar bir Hıristiyan’ı satın alıp, öldürecektir. Bu tarikatın üyelerinin adı Ghasidir [gazi olmalı] ve Türkiye’de çok sayıda böyle insan vardır.”

Bir Hıristiyan Nasıl İnançsızlaştırılır (Müslümanlaştırılır)?

Schiltberger bu adı taşıyan bölümde, Müslüman olmak isteyen bir Hıristiyan’a uygulanan işlemler ve izlenen yollar hakkında şunları anlatır: “Müslüman olmak isteyen bir Hıristiyan bir elini yukarı kaldırıp, ‘la ilahe illallah’ dedikten sonra bölgedeki en üst din görevlisine götürülür. Orada Hıristiyan, Hıristiyanlığı reddeder. Kendisine yeni bir giysi giydirilir; başına bir bez bağlanır. Bu uygulama, o kişinin daha önce gâvur olduğunun bilinmesi için yapılır. Hıristiyanlar başlarına mavi, Museviler sarı bez sararlar... Dininden dönen (ya da döndürülen) kişi bir ata bindirilir. Halk önde, din adamları arkada sıralanır. Yeni Müslüman, davul zurna eşliğinde kentte dolaştırılır. Herkes bütün gücüyle Muhammed’i övücü sözler söyler.

Yeni Müslüman (olan kişi) bütün kentte dolaştırıldıktan sonra, camiye götürülür ve sünnet ettirilir. Yoksul ise, aralarında topladıkları para ve değerli şeyleri verirler. Üst görevliler ve üst konumlarda olanlar, yeni Müslüman olanı özellikle sayar ve onu zengin ederler. Bunu yapmalarının nedeni, Hıristiyanların daha çabuk inançsızlaşmasıdır (Müslüman olmasıdır)... Müslüman olan bir kadın ise, yukarıdaki işlem yapıldıktan sonra en üst din görevlisi, kadının kemerini parçalar ve haç yapar. Kadın bu haç üzerine üç kez basar ve Hıristiyanlığı reddeder.”

Bir Hıristiyan’ın Müslümanlığa geçiş işlemlerini ve kurallarını böyle aktaran Schiltberger, “Gezi Yazısı”nın bazı bölümlerinde Türklerin gelenekleri ve yetenekleri konusunda nesnel bir gözlemci gibi davranır. Bu tutsak gezginin aktarımı uyarınca, “ticaret konusunda inançsızların (Türklerin) iyi bir geleneği vardır. Alış-veriş yaparken satıcıya şöyle derler: ‘Tanrı’nın uygun gördüğü ve yaşamına yetecek kadar kazanç elde edeceksin!’ Satıcı da alıcıyı kandırmaz. Din adamları, konuşmalarında insanların birbirine yardım etmelerinin ve egemene bağlı olmalarının gereğini dile getirir. ‘Zenginler, yoksullara karşı alçakgönüllü olmalıdır’ derler.” Schiltberger, İslam ile Hıristiyanlık arasındaki inanç farklarını da konuşturur. Bazı yerlerde Hıristiyanlara İslam’a ilişkin yansız bilgiler de verir.

İmge oluşturucu özelliği yönünden önemli olan bir başka bölüm “İnançsızlar, Hıristiyanlara İlişkin Neler Anlatırlar” başlığını taşır. Schiltberger, burada şu görüşlere yer verir: “Dinsizler, [Türkler] Hıristiyanların ellerinden bu denli çok ülkeyi, güçlülüklerinden, bilgeliklerinden ya da kutsallıklarından dolayı değil, Hıristiyanların adaletsizliği, iticiliği ve kibri yüzünden aldıklarını savlarlar. Tanrı, Hıristiyanlar ne dinsel ne de dünyasal egemenliklerini adaletli sürdürdükleri için, inançsızların o ülkeleri almalarını buyurmuştur. Hıristiyanların salt varlık düşkünü olduklarını, yoksullara yasaları (öğretileri) öğretmedikleri ve sadaka vererek onlara yardımcı olmadıklarını, Mesih’in sözlerine uymadıklarını söylerler.”

Bu aktarımlar iki türlü yorumlanabilir: Birincisi, Schiltberger, Türklerden bu tür sözler işitmiş ve uygulamaları yaşamış olabilir. İkincisi, Schiltberger, Hıristiyanların inançlarının gereklerine uygun yaşamaları gerektiğini arzular ve bu arzuyu vurgular; onları toplumsal düzenlerini yeniden biçimlendirmeleri konusunda uyarır. Hıristiyanları alt eden ve dinsiz diye adlandırdığı Türklerin, Hıristiyanlara göre daha ilkeli yaşadıklarını dile getirir.

Toplumu bir arada tutmanın ilk koşulu, tüm toplum kesimlerini hoşnut edecek düzenlemeleri gerçekleştirmektir. Schiltberger, uzun tutsaklık yaşamı boyunca bu ilkenin önemini daha iyi kavramıştır. Bu Alman tutsak, ülkesi dışındaki olgu ve oluşumları gördüğü ve deneyimlediği için, ülkesini güçsüz düşüren yönleri daha akılcı, daha nesnel yaklaşımla değerlendirebilme olanağı bulmuştur. “Başka”yı tanıması onu, “öz”ün nasıl olması gerektiğini daha kapsamlı ve akılcı düşünmeye yöneltmiştir.

İstanbul: Görkemli ve Güzel Bir Kent

Schiltberger, ‘Konstantinopol’ adlı bölümde dönemin İstanbul’una ilişkin şunları yazar: “Konstantinopol, görkemli ve güzel bir kent; etrafını çevreleyen 10 mil uzunluğunda ve bin beş yüz kapısı olan surları var. Kent üçgen gibi kurulmuş; iki yanı deniz. Kente Yunanlılar ‘İstimbotu’, Türkler ise ‘Stampol’ diyorlar. Karşıda Pera kenti, Pera’ya Rumlar ve dinsizler Kalathan [Galata] derler.

Galata ve İstanbul arasında üç mil uzunluğunda, yarım mil genişliğinde boğaz vardır. Galata, Cenova’ya aittir. Büyük İskender, kayalardan ve dağlardan geçen on beş mil uzunluğunda çukur açtırmış ve iki denizi birbirine kavuşturmuş. Akan, Don ve daha birçok nehrin karıştığı Büyük Deniz ya da Karadeniz’dir.” Schiltberger Anadolu’da yaşayan etnik toplulukların dillerini, kültürlerini inançlarını ayrıntılı anlatır. Bu yönüyle gezi yazısı, dönemin aynası niteliğindedir.

Karadeniz boyunca zorlu ve serüvenli bir yolculuk sonucu ülkesine ulaşan Schiltberger, tutsaklık deneyimlerini anlattığı kitabını şu sözlerle bitirir: “Doğduğum Freisingen kentine ve Hıristiyanlığa geri döndüm. Tanrı’ya ve bana yardım eden herkese teşekkür ediyorum.

Dinsizler ülkesinde 32 yıl boyunca Hıristiyanlıktan tamamen uzak yaşamak zorunda kaldım. Şimdi bu süre içerisinde gereklerini yerine getiremediğim kutsal Hıristiyan inancına ve toplumuna döndüm. Tanrı, beni kaygılardan ve bedensel çökümden kurtardı. O nedenle bu kitabı okuyan ve duyanlardan Tanrı'yı ve beni iyi dileklerle anmasını diliyorum.”

Bu sonuç tümceleri önemli; üzerinde durmaya değer. Şöyle ki: Tutsak olan insanın, başkalarının yardımı olmaksızın otuz iki yıl süren tutsaklığı geride bırakması çok zordur. Tutsak eden de, tutsak kişiye tutsaklığı yenmeyi olanaklı kılan da aynı insanlar, diyesi, Türklerdir. Öte yandan Schiltberger olayın bu iki yönünü de görecektir denli geniş ufukludur. Tutsaklığı boyunca yaşadığı kötü deneyimler belli bir önyargıya dönüşmesine karşın, kin ve öç alma duyguları başat değildir.

Schiltberger, olgu ve olayları çoğu yerde birbirinden soyut, ardı ardına sıralamasına karşın, yaşadığı yeni kültür ortamında geçerli hiçbir şeye şaşmaz, hiçbir gelişmenin gerisinde kalmaz, olayları ve durumları ısrarla anlamaya, dönemin gerçekleri içerisinde görmeye çalışır. Önyargılarının yanı sıra, nesnel belirlemeler yapar; insanlığı öne çıkarır. Schiltberger'in çok boyutlu gezi-yazısı, hem çok-yönlü bir Türk imgesinin belirginleşmesine katkısı, hem de dönemin Anadolu'su ve çevresine ilişkin geniş bilgiler içermesi yönünden özgün ve ilginç bir yapıt olarak nitelendirilebilir.

III. Puşkin'in 'Erzurum Yolculuğu'nda Türk İmgesi

Bütün yazımsal türlerde yapıtlar üreten Aleksander Puşkin (1799-1837) Rusların ulusal şairi ve çağdaş Rus yazınının kurucusu olarak değerlendirilir. Özgürlük ve ilerleme kavramlarını ilke edinen bu çok yönlü yazıncının 'Erzurum Yolculuğu' sırasında da yaptığı kara kalem çizimleri de vardır. Puşkin aristokrasiden gelmesine karşın, egemenlere ve erklilere karşı her zaman eleştireldir; dünyaya ve insanlığa açıktır. Güney Rusya ve Kafkasya, bu büyük şairin yaşamında önemli bir yer tutar. 1829'da Erzurum'a yaptığı gezi sırasında edindiği izlenimler, salt 'Erzurum Yolculuğu'na değil, 1830'da bitirdiği şiirsel başyapıtı *Eugen Onegin*'e de yansımış olmalıdır.

Puşkin ve Filhelenist İki Yazıncı: Byron ve Goethe

Puşkin, kararlı ve etkin filhelenistler olan Byron ve Goethe'nin de çağdaşıdır. O dönemde Avrupa'da öne çıkan bu iki yazıncının ortak yönü, Yunan severlik, dolayısıyla da Türk sevmektir. Byron, Yunan başkaldırısını desteklemek amacıyla, Yunanistan'a gitmiş ve 1824'de bu ülkede ölmüştür. Goethe *Faust* adlı başyapıtının ikinci bölümünü, Yunan başkaldırısını ve Byron'ı anıtlattırarak için yazmıştır.

1827'de Rus-İngiliz-Fransız birleşik deniz güçlerinin, Yunan başkaldırısını desteklemek için, Navarin Koyu'nda Osmanlı donanmasını yok etmesi, 1828 Osmanlı-Rus Savaşı'na

neden olur. Bu savaş sırasında, Haziran-Temmuz 1829'da Erzurum'a gelen Puşkin'in *Erzurum Yolculuğu*'nun önsözüne yazdığı şu sözler görece yansız tavrının göstergesi sayılabilir: "Utkuları anlatmak için savaşa katılmak, benim için bir yandan aşırı kendini beğenmişçe olur, öte yandan da fazlaca yakışsız kaçardı. Askerlik konularına karışmam ben. Benim işim değil bu"¹³. Puşkin, Doğu Anadolu ve Erzurum'da konaklama ve yeme içme olanağı sağlayan Rus komutanları yemez; ancak aynı yerdeki deyişle, komutanların "güler-yüzlülüğünün ve konukseverliğinin değerini bilir."

Puşkin: Ruslardan Nefret Eden Çerkezlere Güvenilmez

Erzurum Yolculuğu, Puşkin'in kendini tümüyle Avrupa ile özdeşleştirmesinin belgesidir. Yazar bu gezi yazısında "Avrupa'dan Asya'ya geçiş saatten saate belli oluyor" der (s. 11). Bu yazıncının Çerkezlerle ilişkin imgesel değerlendirmesi şöyledir: "Çerkezler nefret ediyorlar bizden. Geniş otlaklarından sürüp çıkarmışız onları. Köyleri yakılıp yıkılmış; büyük aşiretler yok edilmiş. Onlar da gitgide dağların derinliklerine çekiliyor, oradan baskınlar yapıyorlar." Rusya uyuğuna geçen Çerkezlerin de "dostluğuna güvenilmez. İsyancı yoldaşlarına her an yardıma hazırdırlar. Ruhlarındaki vahşi şövalyelikten de eser kalmamış."

Çerkezler, "güçsüz ya da savunmasız müfrezelere saldırma fırsatını hiçbir zaman kaçırmazlar. Yaptıkları kötülükler dilden dile dolaşüyor buralarda. Kırım Tatarları gibi, bunların ellerinden de silahlarını almadıkça yola gelecekleri yok... Adam öldürmek basit bir beden hareketidir onlar için... Tutsaklarına da çok kötü davranırlar... Karadeniz'in doğu kıyılarını ele geçirerek, Çerkezlerin Türklerle ticaret yapmasına engel olabilir, böylece onları bize yaklaşmaya zorlayabiliriz belki." Çerkezlerin Hıristiyanlaştırılması, Puşkin'e göre, "daha etkili, daha dürüst ve çağdaş eğitime daha uygun bir yol olur" (s. 14- 15). Bu son tümce, yazıncının kendini Hıristiyanlıkla tümüyle özdeşleştirdiğini göstermektedir.

Puşkin, eleştirel özdeğerlendirme yapmaktan da sakınmaz: Yazıncı, *Kafkas Tutsağı* adlı ilk gençlik yapıtını büyük bir zevkle okur. Öz anlatımıyla, "eksikleri olan bir şiir bu; içtenlikle ancak acemice yazılmış." Ertesi sabah yola koyulurlar; "Türk tutsaklar yol yapımında çalışmaktadır ve yiyeceklerden yakınmaktadırlar" (s. 19).

Pilinius'tan Puşkin'e Gezi Yazıları ve İmge Oluşumuna Katkıları

Yolculuk, Terek ırmağı boyunca sürer. Söylenceye göre, adı Kraliçe Daryal'dan gelen geçitten geçerler. Puşkin'in anlatımıyla, "Daryal, eski Farsçada kapı demektir. Pilinius'a göre, yanlış olarak Hazar Kapıları diye adlandırılan Kafkas Kapıları buradaymış... Pilinius, bu kapıların arkasında Diriodoris (Kötü Kokulu) nehrinin aktığını söylüyor. Barbarların saldırısına karşı koymak için bir de kale kurulmuş burada" (s. 20).

13 Aleksander Puşkin, *Erzurum Yolculuğu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s. 4.

Bu bölüm, Puşkin'in tarihsel anlatıları, mektupları ve gezi yazılarını incelediğini göstermektedir. Yazıcının sözünü ettiği Plinius 111 yılında Roma İmparatoru Trajan tarafından Bitinya ve Pontus valiliğine atanır. Aynı zamanda gezi yazısı ve bu yöreden Roma'ya gönderdiği mektuplarıyla da bilinir. Bu Romalı vali görevi sırasında İznik, İzmit Bursa ve bölgede bulunan diğer kentleri dolaşır ve gezilerine ilişkin mektuplar yazar. Plinius'un tarihsel olgu ve olaylara tanıklık eden 369 mektubu, 10 kitapta toplanmıştır. Mektuplar, Kuzeybatı Anadolu'nun tarihsel-kültürel-politik koşulları ve yöre halkının yaşam tarzına ilişkin bilgilendiricidir¹⁴.

Puşkin Kendini Katıksız Bir Avrupalı Olarak Görür

Puşkin yolda “tunturaklı bir Doğulu” tavrı sergileyen İranlı Prens Fazıl Han ile karşılaşır. Bu prensin, Puşkin'in “saçma sapan sözlerine akıllı uslu karşılıklar vermesi”, şairi “utandırır.” Bunun üzerine, yazıncı “şakacı tunturaklı konuşma tarzını bırakıp, normal bir Batılı gibi konuşmak” zorunda kalır (s. 22). Bu anlatımlardan da görüleceği gibi, Puşkin Asyalı-Avrupalı ya da Doğulu-Batılı ayrımını hep yapar (s. 24- 25); ancak kendi önyargılarını da eleştirir.

Puşkin: Doğu ya da Asya, Akılsızlık ve Bilgisizlik Demektir

Gürcüleri ve Ermenileri olumlu bir anlatımla sergileyen Puşkin, konukseverliklerini deneyimlediği Ermeni köylerinden geçerken, ‘Akıl Belası’ adlı oyunun yazarı ve Tahran’da patlak veren ayaklanma sırasında öldürülen Rusya elçisi Aleksander Griboyedov’un Rusya’ya götürülen cesedine rastlar. Griboyedov, Puşkin'in deyişiyle, “cahilliğe, hainliğe kurban olmuş, İranlıların hançerleri altında can vermiştir” (s. 36).

Puşkin'in “kutsal ırnak” diye adlandırdığı Arpaçay’ın öteden beri sınır oluşturduğu anlaşılmaktadır. Yazıncı Kars’a doğru ilerlerken bir Ermeni köyünde “berbat bir ‘çürek’ yer.” Türklerin “gözünde tüten” çöreğin yarısı küldür. Kılavuzu “korkunç geveze bir Türk delikanlıdır.” Yazıcının anlayıp anlamadığını düşünmeden yol boyunca sürekli “Türkçe” konuşur “Rus gâvuruna ver yansın eder.” Kars’a yakın bir yerde bir Türk köyüne ulaşırlar. Puşkin, ilk gördüğü köy evine dalmak ister; ancak ev sahibi yazıncıyı “kapıda göğüsler ve sövüp sayarak dışarı atar”; yazıncı da ev sahibini kırbaçlayınca, köylüler toplanır. Geceyi geçirecek uygun bir yer olmadığı için bir at ister. Köyün muhtarına “ver bana bir at” tümcesini aralıksız yineler; ancak Türkler at vermez. Neden sonra “parayı göstermeyi” akıl eder. Kendi anlatımıyla, “meğer ilk yapmam gereken şey buymuş. Hemen bir at getirildi; yanıma da bir kılavuz verildi” (s. 43). Bu tümcelerde Türkler çok açık biçimde duyarsız ve görgsüz bir topluluk olarak nitelendirilmektedir.

14 <https://de.wikipedia.org/wiki/Plinius-Briefe>.

Kars'ın Toplumsal Kültürel Yapısı

Kars, Puşkin'in anlattığı başlıca kentlerden biridir. Karl Marx da 1853 sonlarında başlayan ve Kırım Savaşı olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ve sonrasında Kars'a ilişkin yazılar yazmıştır. Puşkin Kars'a geldiğinde, bir Türk hamamından yıkanmak ister. “Kötü Türk kaldırımlarında” ilerleyerek, harap bir evin önünde dururlar. Yazıcının Türk kılavuzu, evden dışarı çıkan bir Ermeni delikanlıyla konuşur. Ermeni delikanlı “son derece temiz bir Rusçayla”, Puşkin'i içeri buyur eder.

Ertesi sabah Ermeni gençle Kars'ı dolaşan Puşkin “erişilmez savunma mevzilerine ve yalçın bir kaya üzerine kurulmuş kaleye bakıp”, Rus ordusunun bu kenti ele geçirmesine şaşırır. Askerliğe meraklı olduğunu sezindiği Ermeni gence kendisiyle birlikte “orduya katılmasını” önerir. At bulmaya giden genç, izin belgesi isteyen “Asyalı” bir subayla döner. Puşkin, “bir Kalmuk dilberine yazdığı bir şiiri” izin belgesi diye subaya gösterir. Bunun ayırt edemeyen subay yola çıkmalarına izin verir. Görüleceği üzere, burada da Asyalılık bilgisizlik olarak serimlenir. Puşkin Kars'tan ayrılır. Artemi adlı Ermeni genç “bir Türk aygırı üstünde, elinde esnek bir Kürt kargısı, belinde hançer, Türkleri ve savaşları” sayıklamaktadır. Geçtikleri köyler bomboştur; tarlalar ekilmiştir; yol düzeltilmiştir (s. 45-46).

Türkler Kestikleri Kafaları İstanbul'a Gönderiyormuş

Puşkin 13 Haziran 1829'da Rus ordusuna ulaşır. Ordu komutanı Rayevski ile öğle yemeği yerken, Türklere saldırı planlarını dinler. Rus ordusundaki “Tatar askerlerin ve iplerini koparan atlarının” gürültüsüne tanık olur. Ertesi gün “domuz sürüsü” denli çok olan ve “saldırıp geri kaçan” Türkler, “on beş” Kazak askeri yaralar. Kazak birliği bozulmak üzereyken, Rus destek birlikleri yetişir. “Başı ve elleri kesilmiş çıplak bir Kazak cesedini dağda bırakarak” kaçan Türkler, “kestikleri kafaları İstanbul'a gönderiyorlarmış.” Türklerin ‘kafa kestiği’, birinci gezi yazısından da görüleceği üzere, Haçlı Seferleri sırasında yazılan günce ve mektuplarla ve Doğu'ya ilişkin gezi yazılarıyla oluşturulan ve daha sonra da sürekli yinelenen bir öne sürümdür¹⁵. Bu imge ayrıca 1500- 1600 arasında yayımlanan ‘Yeni Haber’ adlı ilk gazeteler yoluyla bütün Avrupa'da kalıcılaştırılmıştır¹⁶.

Öğle yemeklerinde “Asya şaşlığı (koyun şiş kebapı) yediklerini anlatan Puşkin, “Toros karlarında soğutulmuş İngiliz birası ve şampanya” içtiklerini yazar¹⁷. Yazıncı dağları karıştırmış olmalıdır; çünkü Doğu Akdeniz kıyısında bulunan Toros Dağları'nda soğutulan içeceklerin Kars'a ulaştırılması olanaksızdır.

15 Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Türk İmgesi I*, s. 59-300.

16 Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Türk İmgesi II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 1-14.

17 Puşkin, s. 50- 52.

Rus ordusu içinde Müslüman askerlerin yanı sıra, “Doğu’da şeytana taptıklarına inanılan Yezidiler”, Puşkin’in “çok ilgisini çeker.” Ben Yezidi yerine ‘Ezidi’ adlandırmasını yeğlediğim için, Ezidi sözcüğünü kullanıyorum. Ezidilerin başı olan kişinin, Puşkin’e “şeytana tapma diye bir şeyin aslı astarı olmadığını”; ancak “şeytanın ilençlenmesini de yakışsız bulduklarını” söylemesi, yazıncıyı sevindirir (s. 52- 53).

Türkler, Ruslardan Çok, Kazaklar ve Tatarlarla Savaşır

Erzurum yakınlarında Türklerle Rus ordusundaki Kazaklar ve Tatarlar arasındaki çatışmalar yoğunlaşır. Rus topları, Türk birliklerini eritir. Puşkin’in anlatımıyla, “Tatarlar yaralı Türkleri soyup, tarlanın ortasında çırılçıplak” bırakırlar. Tutsak edilen Türkler “sorguya çekilir.” Erzurum’a doğru ilerleme sırasında “hızlı ve güçlü atlara sahip Tatar alayları”, Rus ordusunun öncü gücüdür. Puşkin yaralanmış genç bir Türk’e rastlar. On sekiz yaşlarında bir delikanlıdır bu. Yazıncının betimlemesiyle, bu Türk delikanlının “bir kızını andıran solgun yüzü henüz tazeliğini” yitirmemiştir. Sarığı tozlar içinde yatmaktadır. “Tıraşlı ensesinde bir kurşun yarası” vardır. Az sonra Rus komutan “düşmanın tam bozguna uğradığını” bildirir. Türklerin bozguna uğratılmasında “Kazak topçu birliği” belirleyici rol oynamıştır (s. 55- 57).

Puşkin’in, ‘Erzurum Kapıları’ adlı bölümdeki betimlemesi uyarınca, bozguna uğratılan Türk birliklerinden “500 kadar tutsak” toplanır. Birkaç Türk tutsak, Puşkin’i hekim sanarak, “elleriyle işaret edip” yanlarına çağırır. Yazıncının “elinden gelmeyecek bir yardım” isterler. Rus askerleri “belki de acıyarak, işini bir an önce bitirmek için yatan Türk’e” yaklaşır. “Bu kadarına dayanılmazdı artık!” diyen Puşkin, “durmadan kan yitiren Türk’ü” onların elinden alır ve “arkadaşlarının arasına” bırakır. Rus komutan Anrep de Türklerle birlikte. “Türk ordugâhında veba salgını olduğu söylentilerine aldırış etmeden”, Türk tutsakların arasında oturup “onların çubuklarından dostça tütün içer.” Yol cesetlerle doludur.

Türk Paşanın Güzel Yüzünde Dinginlik ve Görkem Vardır

Puşkin, Rus ordusundaki Kazaklara tutsak düşen Türk Paşayı görmeye gider. Paşa, yeşil çadırının önünde “bağdaş kurup oturmuş, çubuğunu tutturmaktadır.” Paşanın “güzel yüzünde derin bir sükûnet ve azamet” anlatımı vardır. Paşa “teslim olduğunda kendisine soru sorulmamasını, bir fincan kahve getirilmesini” rica etmiştir (s. 62). Bu anlatımlar, Puşkin’in insancıl ve yansız tavrının göstergesi sayılabilir.

Yazıncının anlatımıyla, Rus ordusu 24 Haziran 1829 günü Hasankale’ye gelir. Orada “dağlı Ermeniler, üç gün önce hayvanlarını sürüp götüren Türklere karşı” Ruslardan yardım ister. Puşkin kendini Nijegorad alayına bağlı saydığı için, “Ermenileri kurtarmak amacıyla büyük bir kederle atını sürer” (s. 63). Puşkin’in ‘Erzurum Yolculuğu’nda Ermenilere ilişkin anlatımlarında bir sempati tavrı görülmektedir. Ayrıca, Rusların 1800’lü yıllarda Osmanlı Ermenilerini, kendi amaçlarına ulaşmak için araçsallaştırmaya uğraştıkları da anlaşılmaktadır.

26 Haziran 1829'da "seraskerin delegeleri ve Erzurum ahalisi" ile barış görüşmeleri yapılır. "Asya dillerini ve geleneklerini iyi bilen" General Berkoviç, onlarla birlikte Erzurum'a gider. Ertesi gün Top Dağı'ndaki Türk bataryası da Ruslarca yok edilir; ancak Erzurum'dan Top Dağı'na doğru gülleler uçuşur. Bunun üzerine Kont Paskeviç Puşkin'e Fransızca olarak "görüyor musunuz Türkleri? Onlara asla güvenilmez" der. Türklerin, işgalci Rus ordusuna karşı direnmesi, yurt topraklarını savunması, 'Türlere güvenilmez' şeklinde yorumlanabilir mi? Güvenilmesi için, Türklerin koşulsuz teslim olmaları mı gerekir?

Türk Paşa: Şair, Dervişin Kardeşidir; Onun Yurdu Yoktur

27 Haziran 1829'da Erzurum kalesine Rus bayrağı dalgalanmaya başlar. Evlerinin düz damlarına çıkan Türkler üzgün ve "asıklı suratlarla" gelip geçeni süzmektedir. Ermeniler ise, "hiç durmadan istavroz çıkararak Hıristiyan, Hıristiyan!" diye bağırarak ve çocuklar sevinçle Rusların atlarının önünde koşmaktadır. Puşkin kalede Ermeni kılavuzu Artemi ile karşılaşır; "özel izin verilmeden kimsenin ordugâhtan ayrılmayacağına ilişkin sert yazılı buyruğa karşı", onun kentte rahatça dolaşmasına şaşırır (s. 67- 68).

Puşkin "eğri büğrü" Erzurum sokaklarını dolaşır ve ordugâha döner. Orada "tutsak seraskerle birlikte, dört paşanın" hararetle konuştuklarını görür. Türk paşalardan biri Puşkin'i "farklı görünce, kim bu?" diye sorar. Rus paşa, "o bir şairdir" deyince, Türk paşa şunları söyler: "Bir şairle karşılaşmak her zaman hayırlıdır. Şair, dervişin kardeşidir. Onun ne yurdu vardır, ne de dünya nimetlerinde gözü. Biz zavallılar şan, erk ve para peşinde koşarken, o yeryüzünün egemenleriyle aynı sırada durur ve herkes onun karşısında saygıyla eğilir." Puşkin'e göre, "paşanın tam bir Doğulu olarak söylediği bu sözler", tüm Rusların hoşuna gider. Yazıncı çadırdan çıkarken, "başına koyun derisinden bir kalpak geçirmiş, yarı çıplak genç bir adam" görür. Elinde bir çomak, sırtında bir tulum olan adam avaz avaz bağıraktadır. Puşkin anlatımıyla, bu delikanlının "derviş, yani kardeşim olduğunu söylediler" (s. 69).

Puşkin'in aktardığı bu sözler, Türk Paşa'nın düşünce ve gönül dünyasının ne denli geniş ve insancıl olduğunun göstergesi sayılabilir. Ayrıca, bu anlatımlar, bir yandan Anadolu'da süreklileşen tolerans, çoğulculuk ve insan severlik gibi evrensel değerlerin yaygınlığını ve bunların Türk imgesinin olumlu yönünü sergiler. Öbür yandan da Puşkin'in yazın sanatının değerini ve evrensel insanlık ilkelerini içselleştirdiğini gösterir.

Puşkin gezi yazısının 'Erzurum' arabaşlığı altında, bu kentin 415 yılında II. Feodosya zamanında kurulduğunu ve kurucusunun adına gönderme olarak Feodosiopolis diye adlandırıldığını; ancak "adıla hiçbir tarihsel anının" örtüşmediğini anlatır. Erzurum, bu yazıncının deyişiyile, "Asya Türkiye'sinin en önemli kenti sayılıyor... Avrupa'yla Doğu arasındaki başlıca ticaret yolu"bu kentten geçmektedir. "Tournefort'un yazdığı gibi, Erzurum'da bir hasta bir kaşık ravent bulamadığı için ölebilir. Oysa kentte çuvallarca ravent vardır" (s. 71).

Puşkin'in demek istediği açıktır: Kentin olanakları çok, ancak kentin Türk halkının bunlardan yararlanma bilinci düşüktür. Puşkin'in kullandığı 'Asya Türkiye'si anlatımını, Marx ve Engels'in Doğu sorununa ilişkin yazılarıyla bütün Batı'da kalıcılaştırmıştır.

Bugün Ancak Asya İlkeliğinden Söz Edilebilir

“Asya şaşası” anlatımının Haçlı Seferleri sırasında ortaya çıkmış olması gerektiğini düşünen Puşkin'e göre, Doğu'nun “kırmızı divanlarını, renkli halılarını, kabzaları renkli taşlarla süslü hançerlerini görünce, gözleri kamaşan” Haçlılar bu anlatımı kullanmış ve kalıcılaştırmıştır. Oysa “bu gün artık Asya şaşasından değil, Asya yoksulluğundan, Asya ilkeliğinden söz edilebilir. Şaşaa hiç kuşkusuz Avrupa'nın sahip olduğu bir şeydir artık.” Batıda küçük bir dükkânda bulunan her hangi bir şeyi, “dünyanın parası ödense”, Erzurum'da bulmak olanaksızdır. Bunun yanı sıra, dağlar yılın büyük bir kısmında karlarla kaplı olduğu için, “her yandan kaynaklar fışkırmaktadır.” Bu nedenle, bu kentte “çeşmeden bol bir şey yoktur.” Erzurum'daki silah deposunda “sanırım Godfroy (Haçlı komutanı) zamanından kalma eski silahlar, miğferler, zırhlar, kılıçlar” bulunmaktadır, ancak tümü paslanmıştı.

Puşkin'in gönderme yaptığı Haçlı komutanı Godfroy ya da Latince söylenişle, Godefridi'nin kahramanlıkları, Ekim 1099'da Anadolu'dan Dagoberti diye adlandırılan bir Haçlı savaşçısı tarafından Roma Kilisesi'ne gönderilen mektupta anlatılır. Anılan mektup, Haçlı Seferler ile birlikte, Türklerin Batı'nın başlıca düşmanı olarak görüldüğünün belgesi sayılabilir. Bu mektupta ayrıca, 300.000 savaşçıdan oluşan Haçlı ordusunun İznik'i Türklerden geri aldıktan sonra, Anadolu'dan utkulu geçişi betimlenir. Bu ve benzeri mektuplar, 'Hıristiyanlığın ezeli düşmanı Türk', 'şeytan, şeytanın uşağı Türk', 'barbar Türk' gibi imgeleri süreklileştirir¹⁸.

Osmanlı Sultanının Yenilikleri Henüz Erzurum'a Ulaşmamış

Erzurum'daki gömüt taşları ve yapıları “kaba bir beğenin” ürünüdür. Puşkin'in aktarımıyla, bir gezgin “sadece Erzurum'da bir saat kulesi olduğunu, onun da işlemediğini” yazmıştır. Ayrıca, Osmanlı Sultanının başlattığı “yenilik hareketleri, Erzurum'a ulaşmamış henüz. Ordu hala renkli Doğu giysileri içindedir. Erzurum'la İstanbul arasında, tıpkı Kazan'la Moskova arasında olduğu gibi bir çekişme var.” Puşkin değerlendirmesini kanıtlamak için, Yeniçeri Emiñoğlu'nun taşlamasını aktarır. Taşlamanın bir bölümü şöyledir: “İstanbul Peygamber'in yolundan ayrıldı/ Onu baştan çıkardı kurnaz Batı/Dalarak utanç verici zevklerin koynuna/ İhanet etti duaya ve kılıca” (s. 72- 74).

Erzurum'da seraskerin sarayında “haremin bulunduğu odalarda” kalan Puşkin'in nitelenmesiyle, “meğer bu odada seraskerin buyruğuyla babasının boynu vurulmuş. İşte gerçek

18 Kula, *Batı Edebiyatında Türk İmgesi I*, s. 81, 84.

Doğu izlenimleri” budur. Görüleceği üzere, boyun vurma ya da kafa kesme imgeleri, Puşkin tarafından da kullanılır. Rus komutan Osman Paşa’nın haremdeki karılarının “ne durumda olduğunu” öğrenmesi için bir subaya buyruk verir. Bu subay “on sekiz yaşında İranlılara tutsak düşmüş, iğdiş edilmiştir.”

Bütün Batılı gezginler ve yazıncılar gibi, haremi çok merak eden Puşkin de bu subaya eşlik etmek için izin ister. Osman Paşa’nın evine gelirler. Oradakiler, Puşkin ve o subayı “derli toplu hatta zevkle döşenmiş” bir konuk odasına alırlar. Renkli pencerelerde “Kuran’dan alınmış ayetler” vardır. Bunlardan biri Puşkin’ ilginç gelir: “Bağlamak ve çözmek sana yararır.” Osman Paşa’nın beyaz sakallı “saygı değer” babası, İran tutsağı subay, “kadınları bizzat görmek ve bir dertleri olup olmadığını ağızlarından duymak” ile görevlendirildiğini söyleyince, öfkeye kapılarak bu isteği yerine getiremeyeceğini belirtir. Kabul ettiği takdirde, Paşa döndüğünde “böyle bir şey duyacak olursa, haremdeki bütün uşakların boynunu vurduracağını” söyler.

Fakat yine de gelenleri hareme götürür. Orada Paşa’nın annesi kapıyı açar. Gelenler, haremdeki kadınlardan birini getirmesini söyler. “Kocakarı kendisi gibi baştan aşağı örtülü bir kadınla” döner. Gelen kadın, “kocasız kalmış zavallı kadınlara gösterdiği ilgiden dolayı” Rus komutana teşekkür eder. Konuşma sırasında Puşkin gizlice gelenleri izleyen diğer kadınları görür; “hiçbiri güzel değildir.” Puşkin’in betimlemesiyle, İran tutsağıyla kapıda konuşan kadınlar “haremin gözdesi, yüreklerin hazinesi, aşkın gülü olmalıydılar” (s. 76-78). Haremi görmek ve deneyimlemek, Puşkin’in nitelemesiyle, “gerçek bir Doğu romanı konusudur ve bu pek az Avrupalıya kısmet olur” (s. 80).

Rusya’ya dönüş hazırlanan yazıncı, 14 Temmuz 1829 günü Erzurum’da gittiği çarşı hamamından hiç hoşnut kalmaz; çünkü “havlular pis, hizmet kötüdür.” Ayrıca, bu kentte “veba görüldüğünü” öğrenince, “aklına karantinanın korkunçluğu gelir” ve o gün ordudan ayrılmaya karar verir. Vebanın tatsızlığını silmek için, kentin pazar yerinde dolaşmaya çıkar; “korkunç, ölü yüzlü bir dilenci” ile burun buruna gelir. Veba düşüncesiyle irkilir. “Dilenciye anlatılmaz bir tiksinti duygusuyla itip”, saraya döner. Ertesi gün hekimle birlikte ordugâha gider; orada da vebalılar vardır. Vebalı bir hastayı “soyunduran, elleriyle bedenini yoklayan” iki Türk ilgisini çeker. Adam “veba değil, nezle sanki” diye düşünür; bu sözlerle hem Türklerin akıl-dışılığını duyumsatır, hem de “Avrupalı ürkekliğinden” utanır.

19 Temmuz 1829’da Rus komutan Paskeviç ile vedalaşmaya gittiğinde, General Burtsov’un Bayburt yakınlarında vurularak öldürüldüğünü öğrenir. Puşkin’in anlatımıyla, “bu olay, sayıca az olan ordumuzu da çökertebilirdi.” Türkler, “yabancı bir ülkenin derinliklerine ilerlemiş, bize (Ruslara) dış bileyen, ilk başarısızlık haberi üzerine ayaklanmaya hazırdır.” Savaş yeniden alevlenir; Rus komutan Paskeviç, Puşkin’e “sonraki olayların da tanığı olmasını” söyler; ancak yazıncı artık Rusya’ya dönmeye kararlıdır. Puşkin’e “bir Türk kılıcı”

armağan eder. Yazıncı bu armağanı “fethedilmiş Ermenistan kırlarında ardı sıra dolaştığı bir kahramanın anısı olarak” saklar ve aynı gün Erzurum’dan ayrılır. Dönüş yolunda Gümürü’de “üç gün karantinada kalır; Ermenistan’ın yüksek yaylalarından ayrılıp”, 01 Ağustos 1829’da Tiflis’e varır (s. 80- 81).

Puşkin’in Anlatımıyla, ‘Erzurum Yolculuğu’nun Öyküsü

Bu gezi yazısının ‘Ekler’ ara başlığı altında, Puşkin’in “önsözden çıkardığı bölüm” yer alır. Buradaki anlatımla, Erzurum’a yolculuk düşüncesinin öyküsü şöyledir: Puşkin 1829’da Kafkasya kaplıcalarına gider. “Savaşı ve az bilinen bir ülkeyi” görmek için, Rus komutan Paskeviç’ten “orduya katılmayı rica eder”; isteği kabul edilir ve yazıncı böylece “Erzurum’un ele geçirilmesiyle taçlanan parlak zaferi” yaşantılar. Rusya’ya döndüğünde, gazetecilerin bu öyküyü öğrendiğini anlar. Dönüşünde yayımladığı şiir, “Erzurum’un ele geçirilmesiyle ilgili olmadığı için”, politik bir gazete tarafından ciddi biçimde “azarlanır.” Ancak Puşkin özgür bir birey ve yazıncıdır ve kendi deyişyle, “gazeteci beylerin ısmarlamasıyla yazmak zorunda değildir.”

Bu son tümce, hem Puşkin’in dünya ve yazın anlayışını, hem de *Erzurum Yolculuğu* adlı gezi yazısının özünü ortaya koymaktadır. *Erzurum Yolculuğu’nun* imgesel özü şöyle özetlenebilir: Puşkin, kendini açık ve kararlı bir tavırla Avrupa ile özdeşleştirir; betimlemelerinde gelişmemişliği ya da ilkelliği Doğu veya Asya’yla, gelişmişliği ve uygarlığı Batı ya da Avrupa’yla ilişkilendirir. Bu içkin tavır az da olsa, Türkler, Doğu ve Asya ile ilgili anlatımlarına da yansır; ancak Puşkin insanı, insanca, insancıl anlayışla anlatır. Rus ordusunu “ordumuz” diye nitelendirir; ama bu niteleme koşulsuz eleştirisiz bir benimseme değildir. Ermenilere ve Gürcülere karşı sempati duyar; Haçlı Seferleri’nden beri yeniden üretilen olumsuz imgeleri ve harem ile ilgili anlatımları yineler; ancak Türkleri küçümsemez. Aynı zamanda yetkin bir bilimci ve yazıncı olan bu gezi yazısının çevirmeni, Puşkin savaş ortamında bu yolculuğu yapmasına karşın, görece yansız bir Türk imgesi serimler.

Sonuç olarak, irdelemeye çalıştığım üç gezi yazısı, hem olumsuz Türk imgesinin oluşturulması ve aktarılmasının araçları, hem de ana hatları açısından etkileşimin göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Aleksander Puşkin, *Erzurum Yolculuğu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001.
- Barbara Haupt (Herausgeberin/yayımlayan): 'Robertus Monachus: 'Historia Hierosolymitana- Herzog Gottfried II wie er wider Türgen und hayden gestritten und dz heilige Grab gewonnen hat'; F. Steiner, Wiesbaden 1972.
- Georg Schreiber, *Auf den Spuren der Türken*, München 1980.
- Heinrich Hagenmeyer, *Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088- 1100. Eine Quellensammlung des ersten Kreuzzuges*, Innsbruck 1901.
- Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Türk İmgesi II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Richard F. Kreutel, *Osmanische Geschichtsschreiber*, III, Graz, Styria Verlag 1958.